

Fabó Kinga

Személyiségvázlat Sylvia Plathról (On Sylvia Plath's Personality)

Ezt az esszét 1985-ben írtam, 'A határon' c. kötetemben jelent meg (1987); online itt, most olvasható először...

Sylvia Plath 1963. február 11-én öngyilkos lett: gázzal mérgezte meg magát. 1953 augusztusában pedig öngyilkosságot kísérelt meg, gyógyszerrel. Csak a véletlenül múlt, hogy mégis életben maradt. Ami a két esetben közös, az szerintem az, hogy Sylvia Plath a *hirtelen-váratlanul rászakadt és számára szokatlan szabadsággal nem tudott mit kezdeni*: megszűnt a külső kényszer, a tiltó mechanizmusok uralma és ezzel együtt a személyiségét összetartó erő. Az első esetben az történt, hogy a kollégium védett, zárt világából hirtelen kikerült az „életbe”, azaz New York számára szokatlanul, ijesztően tágas világába. Talán itt szembesült először azzal a ténnyel, hogy végtelen sok lehetőség van, és hogy ezek közül *neki kell* választania. Az „élet élése” meg a döntés mindig problémát jelentett számára, amelyet korábban a különböző iskolák megszerveztek, megtettek helyette.

A kollégium a maga nyomasztó követelményeivel együtt mégis egy biztonságos életkeretet jelentett, mert ott *mindig pontosan és egyértelműen tudni lehetett a feladatokat*, a jogokat és a kötelezettségeket, a cselekvések következményeit. A külső nyomás, fenyegetettség, kényszer, feladatok, kötelezettségek, követelmények – legyenek bármilyen nyomasztóak, fárasztóak vagy terhesek – mégis a személyiséget szervező-összetartó erők. Ilyenkor ugyanis *vannak* érvényes és egyértelmű szabályok, normák, ezért biztonságosan lehet mozogni.

Ez az állításom összhangban van azzal a statisztikai adatokkal alátámasztott megfigyeléssel, hogy társadalmi vagy természeti katasztrófák, csapások idején a pszichés megbetegedések száma csökken. És nem azért, mert ilyenkor a személynek – úgymond – nincs ideje sajátmagával foglalkoznia, hanem azért, mert kiélezett helyzetekben mindig egyértelmű, hogy mit kell csinálnia.

New Yorkban Sylvia Plath végtelen sok új lehetőséggel került szembe; egyszerre és túlságosan hirtelen szabadult fel összes addig elfojtott vágya, gátlása. Ez a túl gyors és váratlan felszabadultság-érzés aktivitását teljesen megbénította, majd tényleges cselekvésképtelenséget, depressziót, dezorganizáltságot eredményezett. *Az üvegburában* olvashatjuk a következőket: „Mikor Doreen elment, elgondolkoztam, miért van, hogy már nem vagyok képes végigcsinálni, amit tennem kellene. Ettől elszomorodtam, elfáradtam. Majd azt kérdeztem magamtól, miért nem vagyok képes legalább arra, hogy fejest ugorjak abba, amit nem szabadna tennem, úgy, mint például Doreen, és ettől még szomorúbb és még fáradtabb lettem.”

Ugyanez a reakció sok más betegen is megfigyelhető: ha valakinek összes gátlása túl gyorsan és váratlanul szűnik meg, ha a hosszú ideig elfojtott vágyak, késztetések egyszerre és hirtelen szabadulnak fel, az mindig káoszt, dezorganizáltságot, pánikot eredményez. Hasonló a hatása, illetve a következménye annak is, ha valaki váratlanul kap cselekvési teret, lehetőséget addig parlagon tartott, mesterségesen elfojtott képességei számára.

Sylvia Plath személyiségét alapvetően két ilyen gátló-tiltó-elfojtó mechanizmus határozta meg és fogta össze. Az egyik a perfekcionizmus vágya, vagyis a külső, kívülről kapott feladatoknak és a belső igényeknek való megfelelés *görcsös kényszere*. Egyszerre akart tenni költői, tudományos és társadalmi, „női” kötelezettségeinek, ambícióinak. „Még a gondolatát is gyűlölöm annak, hogy közepszerű legyek...” – írja anyjának 1950. október 31-én. „Talán a legnehezebb

dolog, amit az életben el kell fogadnom, hogy nem vagyok mindenben »tökéletes«...» – írja mentorának, Mrs. Proutynak 1955. december 13-án.

A másik a szexualitás. Naplójából tudjuk, milyen erős szexuális készletérezései voltak, amelyeknek természetes kiélését – puritán neveltetése, környezete és neme miatt – lehetetlennek érezte. A szexualitáshoz egyébként is ambivalens módon viszonyult. Szexuális viselkedése szélsőséges. Öngyilkossági kísérlete előtt általában is visszahúzódozó, félénk. Szüzességét viszont „koloncnak” érzi, amelytől minél előbb meg akar szabadulni. A defloráció pedig – úgy látszik – egy életre szóló traumatikus élmény volt számára. Ezt nemcsak *Az üvegbura* című regényéből tudjuk, hanem 1959-ben készített naplójegyzeteiből is, ahol a deflorációt legnyomasztóbb élményei, problémái között említi. (A többi: az öngyilkosság; Ted Hughes lánytestvére: Olwyn Hughes, akire nagyon féltékeny volt, időnként természetellenes kapcsolattal vádolta a testvéreket; az, hogy nem megy az írás; az, hogy nincs megfelelő társadalmi élete és ezt nem is bánja; hogy nincsenek gyerekei.)

Öngyilkossági kísérlete után viszont a korábbiak tökéletes ellentétéként promiszkuításos életmódot folytat. Valószínűleg orvosi tanácsra teljesen megváltozik: haját szőkére festeti; általában is egy vállalkozóbb, merészebb személyiséget próbál ki, ahogy anyja kommentálja a változást. Szintén anyja írja, hogy nemcsak 1953, hanem 1954 nyara is igen viharos volt. Sylvia viselkedése ekkor teljesen kiszámíthatatlanná vált (vagy csak anyja érezte így?): hol túlságosan közlékeny és bizalmas volt, hol pedig ezt megbánva, teljesen zárkózott. A szeretetet cinikusan adta-vette. Mindenben a mögöttes, hátsó szándékokat kereste. Nekem úgy tűnik, hogy az öngyilkossági kísérlet és az azt követő hosszas pszichológiai kezelés hatására veszítette el végleg azt a képességét, illetve annak a lehetőségét, hogy bármihez vagy bárkihez is *egyértelműen tudjon viszonyulni*.

A szexualitáshoz való viszonya csak házasságában oldódik meg. Érdekes módon házassága előtt szinte kizárólag a szexualitással és a férfiakkal foglalkozott naplójában. Házassága után férfiakkal, szexualitással szinte szó sem esik. (Ennek persze oka lehet az is, hogy a szerkesztők ezeket a „kényes” részleteket esetleg kihagyták, hiszen a megjelentetett napló a kéziratos naplójegyzeteknek csupán egyharmada, a kéziratok egy része pedig elveszett, illetve Ted Hughes, a férj megsemmisítette őket.)

Akkoriban érdeklődését inkább a nők, a női beszélgetések és a női dolgok kötik le. (Meg írásai és azok sorsa.) A nők ugyan korábban is érdekelték, de akkor irányukban dominánsabb volt a féltékenység érzése. Talán Ted Hughes feleségeként biztonságban érezte magát, így zavartalanul foglalkozhatott a nőkkel (is). A nők iránti érdeklődéséről egy korai, még a Smith College-ban készült naplójegyzet tanúskodik:

„Részben férfi vagyok, és olyan hideg számítással nézem a női csipőket és melleket, mint egy férfi, aki szeretőt akar választani magának, ... de ez a művész és az elemző viszonyulása a női testhez... mert azért több bennem a nő, mint a férfi; bármennyire vágyom is a telt keblekre és a szép női testre, legalább annyira undorodom az érzékiségtől, amelyet nyújtanak... Azokra a dolgokra vágyom, amelyek végül tönkretesznek...”

Amikor 1962-ben házassága megromlik Ted Hughes-szal, és Ted végül elköltözik, *a szabadság, a „mindent szabad” érzése ugyanolyan hirtelen-váratlanul szakad rá, mint tíz évvel korábban*. Túlságosan kötődött Tedhez, olyan mértékben, hogy önmagát teljesen feladta, háttérbe szorította, szinte Ted függelékeként élt. Ez a függőségi viszony számára mégis összetartó erő volt, megint csak *egyértelműsége* miatt.

Ekkor Sylvia Plath sokkal több szál köti az élethez, mint első öngyilkossági kísérletekor. Elsősorban két gyereke meg a kivételesen termékeny alkotói periódus. Tudjuk, ebben az időben két-három verset is megírt naponta, és újabb regényén dolgozott. Ezért lépett működésbe a spontán öngyógyító reflex: a magasabb, „békéltető”, kiegyenlítő szint megteremtése dezorganizált személyisége fölél. Ez a békéltető szint a halál gondolata, illetve *a halálba való*

beavató rítusok tényleges gyakorlása volt. Hangsúlyozom: ez megint csak nem irreális vagy beteges gesztus, hanem helyzetéből és élettörténetéből következően egy lehetséges *reális* megoldás. Alvarez, aki halála előtt nem sokkal, 1962 karácsonyán látta őt utoljára, ezt írta róla: „Olyan volt, mint papnő, akinek kiüresedését saját kultuszának rítusai okozták.”

A halál perspektívájára Sylvia Plathnak egész életében szüksége volt. Csak így tudta személyiségét összefogni, és egyetlen külső pontból -- a rá-kívüllevés pozíciójából -- rálátással, egységes egészként szemlélni. Mindent a halálhoz viszonyított. Ezt természetesnek, magától értetődőnek tartotta. Azt viszont, hogy él – úgy érezte – állandóan bizonyítania kell. Az élet, az élés, az életbenmaradás általában is egy állandóan *újra-megoldandó* feladatot jelentett számára. Öngyilkossági kísérletének és halálának ez a magyarázata összhangban van azzal az alapvető és feloldhatatlan dilemmával, amely Sylvia Plath egész életét végigkísérte: egyszerre akart *független és független* lenni, *szabad és szabályozott, önálló és önállótlan*. Azt a „jó hatalmat” kereste, amelynek totálisan alárendelhetette volna magát. És ettől menekült.

Azt, hogy Sylvia Plath beteg volt-e, és ha igen, milyen mértékben és jelleggel, utólag és adatok híján nem tudjuk pontosan rekonstruálni. Ezért ehhez a kérdéshez csupán néhány megjegyzést fűzök. Az anyja – Aurelia Schober Plath – lánya kiadott levelei közé beleválogatta Olive Higgins Prouty néhány levelét is, többek között azt a kettőt, amelyből kiderül az orvosi szakvélemény: Sylvia Plath betegségét nem tartották skizofréniának vagy bármilyen egyéb pszichózisnak, hanem neurózisnak, „idegösszeroppanásnak” (nervous breakdown). Hogy az amerikai orvosi gyakorlatban az ‚idegösszeroppanás’ vagy az ‚idegkimerülés’ pontosan mit jelent, nem tudom. A magyarban ez fedő-diagnózis.

Anyjához írott levelei alapján (amelyek válogatottak és eleve stilizáltak) alapvetően neuraszténiás vagy pszichaszténiás személyiségnek tűnik: hangulatilag labilis, mondhatni szeszélyes, egyik végletből a másikba esik (ekszztatikus ujjongás – teljes levertség); tépelődő, túlérzékeny, perfekcionista, testileg-lelkileg fáradékony, ingerlékeny, szorongó, tele van gátlásokkal, önvádásokkal. A kudarcokat rosszul tűri. Nagyon hamar kimerül: letöri, megviseli, teljes személyiségét igénybe veszi bármilyen külső vagy belső hatás, egyáltalán: bármilyen változás. Például verseinek, személyiségének vissza-, illetve elutasítása, egyéb sikertelenségek, enyhébb betegségek, mint a sinusitis (arcüreggyulladás), amely állandóan visszatérő betegsége volt, vagy kellemetlen testi-lelki állapot, mint a menstruáció. Ilyen alkalmakkor teljesen kilendül nehezen megszerzett-fentartott egyensúlyából. Nagy az alvásigénye: napi tíz óra. Ha nem alussza ki magát: fáradt, ingerlékeny, letört, munkaképtelen. Erre feltűnően sokat panaszkodik leveleiben. Rossz alvó volt, gyakran szedett altatót. Általában kora hajnalban ébredt föl (ez depresszióra mutat). Tudjuk, élete utolsó hónapjaiban hajnali négykor, ötkor kelt; ekkor írta verseit. Érdekes, mennyire érdekelte az orvosok, kórházak, betegek és betegségek világa. „Ezek alapvetőek a verseimben”, írja; tényleg azok. Az orvosoktól és az orvosi beavatkozásoktól mégis rettegett. Ilyenkor mindig vele kellett lennie valakinek, vagy el kellett őt kísérni; egyáltalán: elvárta, hogy intézkedjenek helyette. Nancy Hunter Steiner, aki Sylviával töltötte 1954 nyarát az amerikai Cambridge-ben, két ilyen esetet is megörökít róla szóló könyvében (*A Closer Look at Ariel: A Memory of Sylvia Plath*). Az egyik *Az üvegburából* is ismerős: miután „Irwin” megerőszkolja, annyira vérezni kezd, hogy azonnal orvoshoz kell vinni őt. A másik alkalommal a feje fájdul meg annyira, hogy orvost kell hívni hozzá. Sylvia mindkét esetben teljesen pánikba esik, sír, hisztérikus rohamot kap. Nancy telefonál és intézkedik helyette. Sylvia hisztérikusan követeli, hogy Nancy minden egyéb programját (professzorral való konzultáció, vizsga) félretelve maradjon vele, amíg jobban nem lesz.

Az elmondottak között kétségkívül sok az eltúlzott reakció, az irreális, infantilis elvárás, általában a személyiségzavarra utaló jelzés. Ám Sylvia Plath nem tűnik pszichotikusnak. Általában más közelebbi vagy távolabbi ismerősei is „normálisnak”, átlagosnak látták őt. Az alkalmazott gyógymód viszont ellentmondani látszik ennek: az inzulin- és elektrosokk, a hathónapos kórházi

kezelés súlyosabb betegséget sejtet.

Érzelmi életét a végletes ambivalenciák jellemzik. Szűkebb környezete tagjait (apja emléke, anyja, öccse, férje, gyermekei, mentora: Olive Higgins Prouty, stb.) *egyszerre* gyűlölte és szerette.

Apjával kapcsolatos érzéseiről például a következőket mondta Nancy Hunter Steinernek:

„Autokrata volt. Imádtam és gyűlöltem, néha talán a halálát kívántam. Amikor megtette nekem ezt a szívességet hogy meghalt, azt képzeltem, én öltem meg.”

Egyik állandó problémája önmaga, illetve önmaga érzelmi-értelmi megítélése, értékelése volt.

Csak önmaga érdekelte. Naplójából tudjuk, hogy legnagyobb hibájának az egoisztikus önszeretetet és a féltékenységet tartotta. Valóban: a naplóban kizárólag önmagával és az őt közvetlenül érintő eseményekkel, személyekkel foglalkozik. Mások sikereit pedig egyszerűen nem bírta elviselni. A költőnők közül különösen Adrienne Cecile Richre volt féltékeny. Egyébként más emberek csupán annyira érdekelték, amennyiben magára vonatkoztathatta őket. Ezért nem ment neki a prózáírás: ahogy ő maga mondta magáról, novellák helyett csak pszichológiai fantáziálások születtek. Szerintem már maga a naplóírás ténye is a nárcisztikus önmegörökítés vágyát mutatja.

Sylvia Plath nagyon tudatos ember volt. Felsorolt „hibáit” sem én olvasom a fejére, hanem ő maga írja-elemzi őket. Változtatni akart volna rajtuk. Ezért időnként megpróbált alárendelődni egy másik embernek vagy ügynek (*tragédiája, hogy nem volt kinek-minek*); mintha személyiségétől kívánt volna megszabadulni. Ilyenkor totális éntelenségre, önfeladásra vágyott.

Azt hiszem, hogy az egoizmus vagy a nárcizmus nem azért alakult ki benne, mert eleve annyira szerette (volna) saját magát, hanem, *mert nem volt kit-mit szeretnie*. Nem volt méltó szellemi partnere. Fiatallány korában még Isten akart lenni. Később valószínűleg rájött, hogy nincs annál szörnyűbb; *Istené a végső magány*, mert nincs mellette-fölötte senki.

Általában a *teljes érzéketlenség és a túlérzékenység periódusai között ingadozott*. Naplója szerint gyakran rettegett az elszemélytelenedéstől, a gépszerűvé válástól, a kiürüléstől, a kiszáradástól, a befagyástól (saját szavait idézem). Emberileg-költőileg egyaránt. Időnként pedig kifejezetten vágyott ezekre a semleges, személytelen állapotokra. Mérhetetlen kisebbségi érzések, önvádások és túltengő öntudat, eksztatikusan nagyzásos, magabiztos tendenciák váltakoztak benne.

Valószínűleg a személyiségében *egyszerre* meglévő *túlérzékenység és érzéketlenség* magyarázza verseinek valóban *rendkívül* sajátos jellegét. Azt, hogy *rendkívül* személyes, belső élményeiről, traumáiról írt (csak ezekről tudott írni) *rendkívül* objektív, hideg, távolságtartó, *egykedvű* tónusban. A megfigyelő pozíciójából. Annyira szuperpozicionált személyiség volt, hogy minden belső, lelki történést azonnal észrevett és regisztrált (olyasmint is, amit mások nem.) De ezek a benne zajló történések *mintha idegenek* lettek volna a számára, vagy (már) nem érdekelték volna őt igazán.

Sylvia Plath nem szerette a tárgyakat sem. Félt tőlük. Bennük, belőlük is az ellenségességet, a veszélyt, a rosszindulatot vette észre. Gonoszságukat. Hogy az életére törnek, a létét fenyegetik.

Verseiben a tárgyak horgokká, hurkókká, csapdákká válnak. Időnként van valami *gyönyörteli elmerülés*, tobzódás a dolgok, emberek, sajátmaga gonoszságában. Mindezt *abszolút technikai fölénytel és biztonsággal, szinte könnyedén csinálja*. Nem ismerem költőt rajta kívül, aki technikailag ilyen abszolút mértékben ura volna a versnek. És így: sajátmagáról, „lelki életéről” írva. Sylvia Plathnak megvolt az a nagyon ritka képessége, hogy *egyszerre* tudott *érzékeny-érzéki-fogékony és racionális-tudatos-logikus* lenni. Én ezt nevezem tehetségnek.

Ami a költészetben előny, az a magánéletben hátrány. Különösen az ambivalenciák, a kettősségek viselése, az állandó dilemma, döntéskényszer. Sylvia Plath lelke mélyén józannak, gyakorlatiasnak, puritánnak, fantáziátlanoknak, iskoláslánynak, komolynak, félénknek, konvencionális életvitelű jótanuló-típusnak, eminensnek tartotta magát. Ezért a bohémságot, könnyedséget időnként szándékosan „gyakorolta”, mondhatni erőltette. Általában is szinte

hihetetlen akaratereővel, szorgalommal, intenzitással „dolgozott“ (saját szava) azon, hogy énjét, személyiségét, önmagát átformálja, megváltoztassa, személyisége egészét a kívánt feladat szolgálatába állítsa. Hitt vagy hinni akart abban, hogy „kemény munkával” minden megtanulható, az „élet élése” is. Ez állandó program volt számára: részt venni az életben. Folyton próbáknak vetette alá magát. Szándékosan kereste a kihívásokat, hogy lelkileg erősödjön. Szeretett (volna?) kockáztatni, ám félt is. Kereste is, kerülte is a kockázatokat. Jellemző például, hogy lova, Ariel, amelyet vad, fékezhetetlen, erős, erőszakos állatnak igyekezett beállítani, valójában ártalmatlan öreg jószág volt.

Egyszerre próbált meg eleget tenni a külső elvárásoknak és saját belső mércéinek. Egyforma buzgalommal igyekezett kiépíteni nyilvános énjét és belső énjét. Ezt példázza többek között szerelmi élete. A Ted Hughest közvetlenül megelőző komoly szerelmi partnere Richard Sassoon -- minden belső értéke mellett nem volt szép férfi. Legalábbis Sylvia nem tartotta őt elég szépnek. Ekkoriban Plath komolyan foglalkoztatta a férjhezmenés gondolata, amelyet többször említ anyjának írott leveleiben, naplójában is. Attól fél, hogy Richard Sassoon külleme és ingatag egészségi állapota miatt nem fogadná be a wellesleyi társaság: „... félek őt kitenni a megítélés »konvencionális« világának, amelynek annyira része vagyok; ő magányos lélek, én adtam neki életet és hitet. Megérted a dilemmámat? Gordoné a test, Richardé a lélek. Én mindkét világban élek. Ez nehéz; a kettő harcol most bennem, és a perfekcionista kombinálni szeretné őket, ám ez lehetetlennek tűnik.” (1956. márc. 13-i levél)

A személyiségkettőződés, személyiséghasadás problémaköre Sylvia Plath elméletileg is foglalkoztatta. Tudjuk, James Joyce ikerszimbolikájáról készült záródolgozatot írni a Smithben; végül inkább Dosztojevszkij hasonmás-figuráinak az elemzését választotta. Elkészült záródolgozatának címe: *The Magic Mirror; A Study of the Double in Two of Dostoevsky's Novels*, 1955, 69 lap (*A mágikus tükör; a hasonmások vizsgálata Dosztojevszkij két regényében*). Mivel a kézirat kiadatlan (a bloomingtoni Sylvia Plath Archívumban őrzik), csak leveleiből tudjuk, hogy *A hasonmást* és a *Karamazov testvéreket* készült elemezni. Anyjának azt is megírta, mi mindent olvasott el a témához: E. T. A. Hoffmann, a *Dorian Grayt*, a *Dr. Jekyll* és *Mr. Hyde*-ot, Freudot, Jungot, Frazer.

Leveleiből úgy tűnik, elsősorban az *én* visszatükröződésének hogyanja, vagyis az *olvasatok formájában való létezés* problémája izgatta. (Olyan/az vagyok, amilyenek mások látnak.) Ezért foglalkozott tanulmányában a személyiséget megosztó, kettőző, visszatükröző közegekkel, illetve a tényleges megosztottságokkal: magával a tükörrel, az árnyékokkal, az ikrekkel, a vízzel. Azzal, ahogy az *én* megoszlik, és két fele egymás ellenségévé válik, vagy az egyik a másiknak figyelmeztető lelkiismeretévé lesz. Ez nyilvánvalóan személyes problémája volt. Naplójában írta: „És a te, mindenhez elkerülhetetlenül és állandóan kell egy Te. Különben nincs én, mert én az vagyok, amilyenek más emberek értelmeznek, mint létezőt, és én semmi vagyok, ha nem volnának emberek.” Ugyanerről a nyomasztó érzésről anyjának: „Bár nagyon boldog vagyok itt [Cambridge-ben,], és túl sok meghívásom van ahhoz, hogy akár csak a felét is elfogadhassam, minden ismerősöm a rólam való tudás azonos »történelmi fokán« áll...” (1955. nov. 14.) Sylvia Plathnak szüksége volt arra, hogy életének legyenek tanúi, *akik létének letéteményesei, igazolják azt*.

Halála is felemás, ambivalens volt. Akarta is, nem is. Mintha a véletlenre bízta volna. Alvarez legalábbis azt állítja: egy cédulát találtak a halott Sylvia mellett, amelyre a következőket írta: Hívják Dr. X-et!

Sylvia Plath hangulati labilitásai kétségkívül ciklikus jellegűek. Ám ezt nem nevezném mániás-depresszióknak vagy ciklofréniáknak, mert mindig a külvilág történései befolyásolták. Egyszerűen túlérzékenységből, fogékonyságából adódtak. Abból, hogy minden pillanatot, történést *nagyon intenzíven és mélyen élt át*. Mindent komolyan vett.

A hirtelen hangulatváltások, az állandó belső feszültség- és magányérzés forrása szerintem az

volt, hogy Sylvia Plath soha nem engedhette el magát teljesen: mindig erősnek, magabiztosnak kellett mutatkoznia. Minden kapcsolatában ő került fölényhelyzetbe (még akkor is, ha látszólag ő volt az alárendelt). Tőle vártak tanácsot, megértést, empátiát, szeretetet; mindig ő volt az, aki meghallgatott másokat és nem fordítva. Ilyen értelemben állandóan *alkalmazkodnia* kellett, *kiszolgálnia* mások érzékenységét, énjét, személyiségét. Miközben ő egész életében valódi támasz nélkül maradt. Nem, vagy rosszul törődtek vele: „Ellenségeim azok, akik a legtöbbet foglalkoznak velem. Először is: anyám. Szánalmas vágya ,hogy »boldog legyek«. Boldog!” Paradox módon ereje, tudatossága, hihetetlen önfegyelme, kiváló pszichológiai érzéke és képességei okozták az állandó belső feszültséget. Ő könnyen és gyorsan átlátta mások személyiségét, őt viszont nem volt, aki megértse. „Sajnálaton keresztül nem lehet megnyerni senkit” – írja naplójában. Leveleiben is gyakran említi *elviselhetetlennek érzett szellemi fölényhelyzetét*. „Miért inspirálom a férfiakat mindig arra, hogy a vállamra borulva öntsék ki nekem a lelküket?” – írja 1950. dec. 4-i levelében. „Megdöbbenve jöttem rá ma reggel, hogy sem itteni, sem európai barátaim között nincs egyetlen olyan személy sem, aki érettebb volna nálam! Az összes lány- és fiúismerősöm vagy fiatalabb, vagy velem egykorú (legyenek egyébként bármilyen nagyszerűek is saját területükön), és én állandóan nővér- vagy anyaszerepre kényszerülök mellettük. Úgy tűnik, hogy csak akkor lehetek én a függő helyzetű, (...) ha beteg vagyok...” (1956. febr. 25-i levél). „Érdekes ,hogy a legtöbb cambridge-i fiú akkor kedvelt igazán, amikor beteg voltam sinusitisemmel, és gondoskodhattak rólam, mert ez volt az egyetlen olyan helyzet, amikor ők voltak az erősebbek” (1956. május 6.). „Lábamhoz fűvek hordják kínjuk, mint Isten elébe” – írta még *A hold és a tiszafa* című versében is.

Leveleiben is, naplójában többször említi-hiányolja, mennyire szükségét érezné idősebb, tapasztaltabb, érettebb, okosabb emberekkel való beszélgetésnek, barátságoknak, kapcsolatnak. Akikre minden szempontból *rábízhatná* magát. Ted Hughesban ennek a lehetőségét látta: „Találkoztam a világ legerősebb emberével” – írta anyjának lelkendezve, közvetlenül megismerkedésük után.

Sylvia Plath személyisége csak akkor volt egyensúlyban, ha az elfojtó mechanizmusok tökéletesen működtek, ami hosszú távon tarthatatlan. Mégis, a biztonsághoz ez kellett neki. Ha talált egy olyan feladatot vagy személyt, amihez vagy akihez képest *rögzíthette* önmagát, akkor mindent annak az egy célnak (tanulás) vagy személynek (Ted Hughes) rendelt alá. Így viszonylag kiegyensúlyozottan tudott létezni. A pályadíjakat, jó osztályzatokat azért gyűjtögette olyan szenvedélyesen, mert azok *egyértelmű* célt, feladatot jelentettek, és *egyértelmű* visszajelzések voltak számára.

Később már nem feltétlen elismerést, hódolatot, sikert várt el, hanem csak megerősítést: hogy jól csinálja, amit csinál. Ezt nem kapta meg. Ted Hughes otthagya; úgy tűnik, elég viharos körülmények között; nagy verseit pedig, amelyeknek későbbi hírnevét köszönheti, sorozatban adták vissza a lapok. Egy ilyen visszautasítást – a másik oldalról – Alvarez is megörökített: „E hónap végén [1963 januárjáról van szó] találkoztam az egyik nagy hetilap irodalmi szerkesztőjével. Megkérdezte, láttam-e Sylviát mostanában.

Nem. Miért?

Csak kíváncsi voltam. Küldött nekünk néhány verset. Nagyon különösek.

Tetszettek?

Nem, mondta. Túl extrémek az én ízlésemnek. Mindet visszaküldtem neki. De úgy tűnik, Sylvia rossz állapotban van. Azt hiszem, segítségre volna szüksége.”

Úgy látszik, ezt anyja is érezte, mert többször hívta őt Amerikába, ám Sylvia nem akart visszamenni. *Nem tűrte volna, hogy szégyeneinek, vélt vagy valós kudarcainak, megaláztatásainak, sikertelenségeinek tanúja legyen*, vagy hogy sajnálják. Hiszen egész életében bizonyítani akart – elsősorban anyjának -, hogy méltó a sok anyagi áldozatra, és hogy a költői pálya ér annyit, mint bármilyen más „biztos állás”.

Összes ambivalens érzése közül talán anyja iránti gyűlölete-szeretete a legbonyolultabb. A nagyon mélyen gyökerező kettősség forrása talán az, hogy túl szoros volt a kapcsolat közöttük, olyannyira, hogy Sylvia Plath nem tudta saját énjét elhatárolni, illetve állandóan fenyegetve érezte azt:

„Szeretném..., ha biztos lehetnék abban, ami vagyok: akkor tudnám, hogy azok az érzések, amelyek bennem vannak, még ha hasonlítanak is anyám érzéseire, valóban az enyéme. Most nehezen tudok különbséget tenni a hasonlóság és a valóság között” (Napló, 280.).

„MIT VÁROK ANYÁM »SZERETETÉTŐL«? MI AZ, AMIT NEM KAPOK MEG, AMI MIATT SÍROK? Azt hiszem, mindig úgy éreztem, hogy önmaga kiterjesztéseként használ, és hogy ha öngyilkosságot követek el vagy megkísérlem, az neki »szégyen«, vád: és az is volt, természetesen. Vád, hogy nem szeretett eléggé” (Napló, 279-80.).

A felszín persze itt is sima, csillogó. Túlságosan, gyanúsán az. Sylvia Plath leveleiben feltűnően sokszor hangsúlyozza, hogy mennyire szereti, tiszteli, csodálja anyját, mennyire hálás neki önzetlenségéért, a sok áldozatért. Valójában ez inkább nyomasztja. („Áldozat, amit nem kértem.”) A levelekben szó sem esik kényes kérdésekről (szexualitás), vagy bármi olyasmiről, ami Sylvia Plath-t tényleg mélyen foglalkoztatja. Egy-két kivételtől eltekintve a levelek mesterségesen bizakodóra hangoltak; sikereiről, tudományos és költői terveiről számolnak be. Időnként egy-egy versét is elküldi, felsorolja díjait.

Ez a levelezés mindkét fél részéről hazugságon, vagy legalábbis színlelésen, egymás jószándékú becsapásán alapult. Sylvia Plath soha nem valódi önmagáról írt, hanem arról a tipikus amerikai diáklányról, akinek őt anyja – szerinte – látni szeretete volna. Ezt ő maga írja naplójában:

„Az egyik oka annak, hogy olyan jó levélkapcsolatban voltam anyámmal, amíg Angliában éltem, az volt, hogy mindketten verbalizálni tudtuk az önmagunkról egymás számára fenntartott vágyképet: a kölcsönös érdeklődést és az őszinte szeretetet, és soha nem éreztük, hogy tényleges érzelmeink konfliktusban lennének ezekkel a szavakban kifejezett érzésekkel. Éreztem elégedetlenségét. De azt is, hogy ettől országhatárok választanak el.” (280. o.).

Anya és lánya sűrűn leveleznek, de alig-alig találkoznak. „Különben is elvem volt: egy hétnél soha ne legyek hosszabb ideig együtt anyámmal egy fedél alatt” – mondja Esther Greenwood *Az üvegburában*. Sylvia Plath is így gondolta.

Állandóan attól félt: olyan lesz, mint anyja: józan, puritán, gyakorlatias, frigid(?). De ugyanakkor talán akarta is, vagy úgy vélte, olyannak kellene lennie. Gyakorlati dolgokban teljesen anyjára támaszkodik, lelki-érzelmi életét egyáltalán nem tudja megosztani vele. Egy egészen korai naplóbejegyzés: „Le kell írnom, mi történt velem ma délután. Anyámnak nem tudom elmondani. A szobámban volt, amikor hazaértem, ruhákkal vacakolt, és még csak nem is érzékelte, hogy valami történt. Csak korholt meg fecsegett egyre. Nem tudtam leállítani és elmondani neki.” (5.).

Úgy tűnik, az anyának, Aurelia Schober Plathnak örömtelen, áldozatvállaló élete lehetett.

Lánykorában tudományos ambíciói voltak, de miután férjhez ment Otto Plathhoz, a nála jóval idősebb tudóshoz, teljesen a családjának szentelte magát. Amikor pedig férje meghalt, kizárólag a két gyerekéért élt; Sylvia és Warren a legjobb iskolákba jártak. Aurelia részben alkata, részben neveltetése, részben sorsa miatt nyilván soha nem élvezte az életet (ennek talán még a lehetősége sem merült fel benne), hanem kizárólag kötelességteljesítésnek tekintette azt. „Mit tud anyám a szerelemről? Semmit” – írja Sylvia gúnyos-keserű megvetéssel naplójában (267.).

Anyjának ez az életvitele Sylviában ellenérzéseket, lelkifurdalást, önvádolásokat, az ellenérzések pedig mélységes büntudatot keltettek. Érezte, hogy anyja szereti, csak éppen rosszul, azaz, a saját elképzelései, mércéi szerint, ahogy neki volt jó, és nem úgy, ahogy azt Sylvia Plath szeretete volna. Valószínűleg ez a *felemás* helyzet keltett Sylviában ilyen erős indulatokat. Nem szeretett lekötözött lenni. A hála-érzés hiánya így gyűlöletté alakult benne, amit viszont el kellett fojtania. „Becsapva éreztem magam: nem szerettek, pedig minden jel arra mutatott, hogy igen: a világ azt

mondta, szeretnek, a tényleges hatalmak azt mondták, szeretnek. Anyám feláldozta értem az életét. Áldozat, amit nem kértem. ... Aláírtam vele egy papírt, hogy soha nem megy újra férjhez. Amikor [kilencéves voltam]. Sajnos, ígéretét nem szegte meg.” (268.)

Talán ez nyomasztotta Sylvia leginkább: hogy anyja egyszer benyújtja neki a számlát, ha kiderül, hogy rosszul döntött bármiben is, vagy ha kiderül, hogy ő valójában „más”, mint mások, vagy mint amilyenek anyja elképzelte. Hogy anyja mit érzett valójában, azt nem tudhatjuk, hiszen Sylvia Plath személyiségén megszűrve ismerjük őt, illetve csak azokat az érzéseket ismerjük, amelyeket Sylvia Plath tulajdonított neki. Nyilván azt hitte, mindent megtett lányáért. Szubjektíve biztos igaza volt.

„Lehet, hogy gyűlölöm őt, de ez nem minden. Én... szeretem is. Végülis, ahogy mondani szokás, az anyám. »Csak akkor tudja kisajátítani, ha kisajátítható«* Így gyűlöletem és félelmem saját bizonytalanságomból származik.” (Napló, 277.)

A *bizonytalanság* a kulcsszó itt és általában. Sylvia Plath többek között saját nőiségét is azért nem tudta elfogadni („Szörnyű tragédiám, hogy nőnek születtem”, Napló 29-30.), mert nem látott maga előtt követhető mintát, járható utat. Nemcsak anyját gyűlölte (ezért), hanem az életében szerepet játszó összes nő- és anyafigurát. Két női életmód-minta lebegett a szeme előtt. Mindkettőtől egyformán irtózott. Az egyik „a feleségé”, amelyet elsősorban anyja képviselt, közvetített, sugalmazott neki: a konzervatív, családjának, háztartásának, társasági életnek élő, biztonságra törekvő, a személyiségét feladó, a férfinak alárendelő nő típusa. A másik a „független nő” életformája, amely Sylvia Plath elképzelésében vagy leszbikus hajlamokkal, vagy vénlányos, szobatudósi magatartással, életidegenséggel társult. Így saját nőiségével egyszerűen nem tudott mit kezdeni.

A nőkkel szemben általában is ellenséges (utálta őket); és nagyon féltékeny volt. Nem bírta elviselni, ha egy másik nőt – bármilyen vonatkozásban – fölébe helyeztek. Jellegzetes példája ennek a paranoid reakciónak *Az üvegbura* egyik jelenete: az, amikor Esther Greenwood találkozik élete első pszichiáterével, dr. Gordonnal. Dr. Gordon íróasztalán egy fénykép áll, amely egy szép nőt meg két kisgyereket ábrázol. Esther *személyes sértésnek, személye elleni támadásnak* veszi, hogy az orvosnak (akit különben első perctől fogva utál) felesége van, és ezt még hangsúlyozza is. Úgy érzi, ezzel nőiségét vonják kétségbe, veszik el, semmisítik meg:

„Ez a fénykép valahogy megőrjített.

Nem értettem, miért áll félig felém fordítva; dr. Gordon így óhajtja netán azonnal a tudomásomra hozni, hogy ragyogó szép felesége van, ezért hát jobb, ha nem is jut az eszembe semmi örültség.”

Félt a nőktől. Ezeket az érzéseit természetesen leplezte. Naplójában viszont félelemmel vegyes ellenszenvvel írt róluk: „Több nő együtt mindig zavart” (33.). „Nő vagyok, és nők között, még anya és lánya között sem lehet loyaltás. Mindkettő harcol az apáért, a fiúért, az ágyért-asztalért” (101.) Gyerekkoráról: „A kis fehér ház a sarkon; egy nővel teli család. Olyan sok nő, hogy a ház búzlott tőlük” (266.).

Férfi-gyűlöletét is elsősorban a féltékenység motiválta, valamint az az érzése, hogy szexuálisan rájuk szorult. Rendkívül irigyelte a férfiakat, amiért ők szabadon és büntetlenül kiélhetik szexuális, tudományos, költői; egyáltalán: bármilyen vágyaikat, miközben a nőt abszolút eszköznek tekintik: nemi aktusra, szülésre, mosásra használják. Általában is gyűlölte az eszközszerepet, különösen azt, hogy bármilyen szempontból a férfiak kiszolgálója legyen. Közben házasságában ezt tette: Ted Hughesnak még a verseit is ő gépelte le és küldte szét...

*Egy belső idézet: nyilván orvosa szavait idézi szó szerint saját magának

1958-ban Bostonban Sylvia Plath újra járni kezd régi pszichiáternőjéhez, Ruth Beuscherhez, aki megengedi neki, hogy gyűljön az anyját. Ez az orvosi engedéllyel történő gyűlölet valamit enyhít nyomasztó érzésein: legalább *egyirányúsítja* őket. Anyjáról készült naplójegyzetei is ekkoriban, 1958-59-ben keletkeztek.

A terápia valószínűleg arra irányult, hogy lazítsa az anya és lánya közötti függőségi viszonyt, azaz, hogy Sylvia Plath ne érezze – anyjának minden tétéről számot kell adnia. Tudjuk, mennyire rettegett az elutasításoktól, ha például verseit visszaadták a lapok, mindig szabályszerű dührohamot kapott. Ebben a kétségkívül eltúlzott reakcióban nemcsak hiúság volt, hanem az attól való félelem is, hogy az elutasítások anyját fogják igazolni. Sylvia Plath tudta, hogy a költői státusz csak akkor megbocsátható, ha sikeres.

A szexualitáshoz – úgy tűnik – még házasságában is állandó büntudat társult. Naplójából pedig kiderül, hogy Richard Sassoont és Ted Hughest kivéve, még csak nem is élvezte. Így a promiszkuitás elsősorban anyjával szembeni dac-reakciónak tűnik. A kollégiumban ebből a szempontból kétféle nyomás nehezedett rá. Egyrészt anyja tiltása, másrészt a kollégisták elvárásai, akik lenézték azokat a lányokat, akiknek nincs fiújuk.

Lehet, hogy a terápia eredményeképpen *anyjától* való függőség-érzése csökkent, de maga az érzés, amire szüksége volt, nem szűnt meg, hanem egyre erősebben áttevéődött Ted Hughesra. Amikor pedig Ted elköltözött, apjára, illetve apja emlékére.

Sylvia Plathszal kapcsolatban apakomplexust szokás emlegetni, amire ő maga adott alkalmat és okot verseivel, nyilatkozataival. Mégis azt hiszem, hogy az apakomplexus esetében másodlagos, fedő-érzés, illetve öndiagnózis volt. Talán számtalan komplexusa közül ezt érezte a leginkább bevallhatónak. Valójában pedig eredendő és állandó bizonytalanság- és magányérzésére, szorongó, rossz közérzetére, döntésképtelenségére keresett és talált végleges magyarázatot és „bűnbakot” apja személyében, illetve abban, hogy apja „elhagyta”. Ez is jellegzetes paranoid reakció, illetve élménymód, hogy apja halálát így élte meg: magára vonatkoztatva, mint neki szóló ellenséges gesztust. Szándékos rosszindulatot tulajdonított egy véletlen eseménynek. (Apja természetes halállal halt meg, cukorbetegségben.) Ráadásul élete vége felé apja és Ted alakját teljesen azonosította egymással. Az apa-versek Ted-versek is.

Sylvia Plath nyolcvéves volt, amikor apja meghalt, így túl sok emléke nemigen maradhatott róla. Mégis, idők folyamán egyre több és egyre mitikusabb tulajdonsággal ruházta fel. Végül összes kudarcának okát benne, illetve halálában látta. Apja hiányával jelen volt egész életében. Hogy apja milyen ember volt, azt nem tudhatjuk. Aurelia Plathnak a levelezéséhez írott bevezetője alapján (nyilvánvalóan Aurelia szándéka ellenére) Otto Plath enyhén kényszeres, rigolyás, rigid, hipochander személyiségnek tűnik.

A kislány Sylvia Plath volt a kedvence, szemben öccsével, a beteges, síró Warrennel. Ezt Sylvia Plathnak az *Among the Bumblebees (A poszméhek között)* című novellájából tudjuk. Anyja ezért, meg talán azért is, mert Warren volt a fiú, Warren pártját fogta.

A kislány Sylviát elsősorban *apja fizikai ereje, nagysága* nyugozta le. *Ez legmeghatározóbb, talán az egyetlen emléke róla.* (Később minden férfiban ezt keresi.) Ez a tény egy újabb, sajátos kettős érzést alakít ki benne. Egyrészt gyakori vágya, hogy valaki szabályosan, annak rendje-módja szerint erőszakolja meg. Másrészt fél is ettől. *Ezért* akarja. Talán hogy így, mesterségesen, *erőszakkal törjék meg saját túlerejét*, ellenállását, amivel szemben a leginkább védtelen és tehetetlen.

Ted Hughestől is ezt várta. Talán ezt is kapta. Első találkozásukkor (egy partin) szinte megerősakoltatja magát vele. Ezt az érzését – hogy a kínozott imádja kínozóját; őt és csak őt – általánosította is: „Minden nő fasisztát imád.” *Apu (Daddy)* című versében apját a fasiszta alakjával azonosítja: a precíz, megtervezett, indulatmentes kegyetlenség megtestesítőjeként ábrázolja. Akit – ezért – rajongva gyűlöl.

Gyűlölni azt általában is nagyon tudott. És nagyon szeretett. Az egyetlen, számára pozitív érzés a

szenvedésben való tobzódás volt. Rajongott mindenkori kíznójáért.

Nemcsak érzelmi életének vonatkozásában volt mazochista. Általában is, csak azt tudta szeretni, akit gyűlölt, vagy akitől félt. Így a nőket általában, meg a halált. A végtelen gyűlölet-szeretet által meghatározott ambivalenciák totális kiélésének és ezzel történő feloldásának a lehetőségét mutatja két, halála előtt nem sokkal írott verse: a *Leszbosz* és a *The Fearful (Ti félelmetesek)*. Egy homoszexuális kapcsolat a nárcisztikus önimádat és öngyűlölet tökéletes ambivalenciájának szimbóluma és lehetősége. A teljes azonosulás (azonosság) és a teljes távolságtartás (idegenség) együtt és egyszerre csak egy ilyen jellegű kapcsolatban élhető át. A női létezéssel és annak kellekeivel szembeni értékelés kettős: mindez egyszerre tűnik végtelenen vonzónak és végtelenen taszítónak a vers hősnője számára. A két szélsőséges érzelmi állapot egyensúlya annyira tökéletes, hogy az ambivalencia már-már kiegyenlítődik.

A vers minden lehetséges kapcsolatot elvet. A férfival, a nővel, a gyerekekkel szembeni érzés egyformán a gyűlölet és az undor. (Még a saját gyerekekkel szemben is: „Mondod, ki nem állod, / Mert lány a kis rohadt.”) De mivel a férfi is, meg a nő is önmagában önálló, befejezetlen, képlékeny, kölcsönös gyűlöletük és megvetésük ellenére (vagy éppen azért) mégis egymásra utaltak.

A versben a férfiasság szimbóluma a pénisz, a *megosztott* nőiesség szimbóluma pedig a hold és a tenger együtt. A hold kívülről, fölülről irányítja, mintegy terelgeti a férfit önmaga felé, a tenger viszont, amely a női testen belül van, visszalöki, köpi, partra veti, kiveti magából a férfiból származó anyagokat, vagy egyszerűen bezárul a férfi előtt.

A holdnak-tengernek is, a pénisznek is az a legfőbb jellemzője, hogy mindkettő állandóan változtatja alakját. Nincs személyiségük, vagy legalábbis nincs stabil énjük. Kettejük közül mégis a nő az erősebb. A férfi férfiasságának satnya kis szimbóluma a női elektromosságának pusztán vezetője (savak gyűjtőmedencéje); szikra nélkül nem képes működni. Hold nélkül használhatatlan, hiába van teli. De a hold sem teljesen önálló: fénye, amellyel a férfit irányítja, *nem saját forrásból fakad*.

A vers hősnője állandó szerepváltásokra, sőt szexuális szerepcserékre kényszerül. A férfi önállótansága, gyengesége, puhánysága miatt ő kénytelen átvenni a férfi-szerepet. (Ez a motívum Sylvia Plath más verseiben is megjelenik, például az *Ariel*-ben: „És vagyok / A nyíl, / Öngyilkos harmat / Szállta, mely maga a vágta.” -- A homoszexualitás ezért is merül fel mint távoli lehetőség.

A barátnő a versben szintén a hősnő megvetésének tárgya, mert nincs benne elég erő, intenzitás, energia, amivel impotens férjét kompetenssé tehetné. (Másfelől viszont: „Minden nő kurva” – mondja a vers.) De a közös erővel normálissá tett, „kemény” férjet a két barátnő szimbolikusan együtt öli meg, illetve dobja oda egy selyemfiúnak.

Sylvia Plath gyűlölte a nőket, mert mindenkiben a sikeres vagy potenciálisan sikeres vetélytársat látta, de ugyanakkor azt is tudta, hogy csak egy nő érthetné őt meg igazán. Erős szexuális vágyai voltak, viszont a férfiakat gyengeségük miatt megvetette, és ezzel (velük) együtt önmagát is, hogy mégis rájuk, az akarattalan bábokra szorul.

Ezt az érzését talán még az eddigieknél is intenzívebben tartalmazza a *Ti félelmetesek* című vers. A vers életrajzi háttérét Elizabeth Sigmund visszaemlékezéséből ismerjük (*Sylvia in Devon: 1962*, in: Edward Butscher, (editor) *Sylvia Plath, The Woman and the Work*, 1977). Assia Wevill, Ted Hughes szeretője felhívja a még együtt élő házaspár lakását. Amikor Ted helyett véletlenül Sylvia veszi föl a kagylót, Assia férfihangot imitál, és végig férfinak hazudja magát. Sylvia felismeri, de hagyja, hogy Ted beszéljen vele. A beszélgetés végén viszont kitépi a telefont. Az eseményt más verseiben is megörökítette, például az *Apuban*: „Kitéptem a fekete telefont, / Hang férgé azon föl nem tekereg.”

Assia büntetése ebben a versben az, hogy választott maszkja föléje nő, és már nem tud szabadulni tőle. Férfivá változik, végérvényesen. A maszk így áll bosszút a megtagadott

nőiségen.

Assia bűnhődése az életben sem volt ennél kisebb vagy kevesebb. Mintha Sylvia sorsát, személyét kényszerült volna folytatni. Mindazt, amit elvett tőle. Annyira azonosult Sylviával, hogy végül gázzal ölte meg magát (és Ted Hughestól való kislányát is), ugyanúgy, ahogy Sylvia. Assia Wevill mintha nem is Ted Hughesba lett volna szerelmes, hanem Sylvia Plathba. Az ő életét akarta élni, átvenni, elvenni. Ezt sehogy máshogy nem tudta elérni, csak ha *kisajátítja* Sylvia férjét, sorsát.

Sylvia Plath verseiben a féreg és a maszk, a puhaság és a keménység általában a férfias-nőies tulajdonságok és ezzel összekapcsolódva a halál szimbólumai. Persze, egyáltalán nem ilyen egyértelműen, már csak azért sem, mert nem mindig a férfi az, aki férfias, és nem mindig a nő az, aki nőies. A féreg a maga puhaságával, nyálkásságával a Sylvia Plath által férfiasnak tartott tulajdonságok hordozója. Amelyeket nem feltétlenül férfi testesít meg, de többnyire igen. És főleg a gyávaságé, mert a féreg mindig maszk mögé bújjik. Ott „működik” precíz, alattomos, indulatmentes, *ezért* egyre növekvő kegyetlenséggel. Mindezt tehát a nő védelme alatt állva teszi, mintegy a nő tudtával és beleegyezésével, sőt talán az ő felszólítására. A kínozót így valójában az irányítja, akit kínozik: a maszk, amely kemény, hideg és amelyet *ezért* a nő kényszerül viselni.

A *Halál és Tsa.* című versben a halál pontosan ebben a két alakban jelenik meg. A vershez fűzött kommentárjában, amelyet a BBC számára készített, Sylvia Plath a következőket mondta:

„Ez a vers – a *Halál és Tsa.* – a halál kettős avagy skizofrén természetéről szól – Blake halotti maszkjának márványhidegségéről, kéz a kézben, mondjuk a férgek, testnedvek és más anyagcseretermékek viszolyogtató puhaságával. A halálnak ezt a két aspektusát úgy képzelem, mint két jóbarátot, két üzlettársat, akik eljöttek, hogy szólítsanak.”

Jegyzetek

1. Sylvia Plath személyiségének elemzésekor elsősorban naplójára (*The Journals of Sylvia Plath*, edited by Ted Hughes and Frances McCullough, 1982), levelezésére (*Letters Home, Correspondence 1950-63*, edited by Aurelia Schober Plath, 1975), valamint *Az üvegbura* című regényére (fordította Tandori Dezső) támaszkodom. A napló- és levélrészleteket, a *Leszbosz* című vers néhány sorát, a BBC-nek adott nyilatkozatot, valamint Alvarez szövegének részleteit én fordítottam.

2. Alfred Alvarez: kritikus, költő, az *Observer* munkatársa, S. P. kortársa és életének utolsó éveiben személyes ismerőse is. Sylvia halála után több esszében, tanulmányban emlékezett meg róla, először a *Tri-Quarterly* 1966-os Sylvia Plath-emlékszámban. Róla szól többek között híres könyvének (*The Savage God*) egyik fejezete is.

3. Nancy Hunter Steiner: *A Closer Look at Ariel: A Memory of Sylvia Plath*, Faber and Faber, 1974.

4. Elizabeth Sigmund: *Sylvia in Devon: 1962*, in: Edward Butscher (editor): *Sylvia Plath, The Woman and the Work*, 1977.

5. Assia Wevill: Ted Hughes szeretője, majd későbbi élettársa. A szakirodalomban „Assia G.” vagy „Olga” fedőnéven szerepel. Valójában Assia Wevillnek hívták. Ezt Nora Crow Jaffe levélbeli közléséből tudom.

(1985)